

A tavalyi utolsó számunkban adtuk közre Fejes Imre vitaindítóját, amely a börtönbeli foglalkoztatás felgyülemlett gondjait vette számba. Korántsem a teljesség igényével. Érthető hát a gyors, esetenként kiegészítő, máshol vitázó reagálás. E gondolatokból adunk ízelítőt, abban a reményben, hogy a vita folytatódik.

Sokszíniűen

Néhány gondolat a foglalkoztatásról

A Reszocializáció és/vagy gazdaságosság című írás széles körű betekintést ad a magyar büntetés-végrehajtás foglalkoztatással kapcsolatos problémarendszerébe. Számos külföldön működő formát ír le és ezen keresztül foglalkoztatási alternatívákat ajánl.

Mint a cikkben is olvasható, a munkáltatás *csak egyik* igen lényeges eleme a foglalkoztatásnak. Meggyőződésem, hogy a reszocializáció szempontjából akkor igazán hatékony, ha a foglalkoztatás további elemeivel kiegészül, feltételezve egymást (oktatás, szakirányú képzés, terápiás foglalkoztatás, szakköri tevékenységek).

Az oly sokat emlegetett reszocializáció szempontjainak vizsgálatakor szükséges áttekinteni, hogy valójában mire is kell felkészíteni ezeket az embereket. Az utóbbi négy évben ugyanis több mint 1,3 millió munkahely szűnt meg Magyarországon. Ez a fennálló munkahelyek 25 százaléka. Ugrásszerűen emelkedett a munkanélküliek száma. Aránya az országnak azon a részén a legnagyobb – a munkanélküliségi ráta ott 20 százalék körül mozog –, ahol a bűnözési mutatók értékei is a legmagasabb

(Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar megye).

A büntetés-végrehajtási intézetekben – ha feltételezzük, hogy az emberek az állandó lakóhelyükre térnek vissza – jelentős számú *potenciális munkanélkülit tartunk fogva*. Különösen érdekes képet kapunk, ha megnézzük a bejelentett betöltetlen álláshelyek képzettségi követelmény szerinti megoszlását. A legnagyobb a szakmunkások iránti igény (46 százalék), a betanított munkásoké az összes álláshely egynegyede, a segédmunkásoké 10 százalék, míg a szellemi foglalkozásúaké 19 százalék.

Az arányokat tovább rontja, hogy a betanított és a segédmunkások álláshelyeinek egy része idénymunka. A jelenleg fogva tartottak iskolai végzettségét, szakmai képzettségét, valamint a társadalomnak a szabadult fogvatartottakkal szembeni fenntartásait ismerve, egy szabadulónak meglehetősen csekélyek az esélyei az elhelyezkedésre. A reszocializáció szempontjainak és eszközrendszerének érvényesítése viszont – mint azt a cikk is kiemeli – elengedhetetlen a foglalkoztatáson belül. A visszailleszkedés lehetősége, esélye csak tudatos és fo-

lyamatos, a munkáltatásra épülő vagy ettől független oktatási, képzési tevékenységgel emelhető. Ennek megfelelően a cikk foglalkozik a foglalkoztatás szervezeti formáival és lehetőségeivel.

A büntetés-végrehajtás munkáltatási formái két fő részre oszthatók: *gazdasági társaságokban*, illetve *költségvetési keretek közt folyó* fogvatartotti munkáltatásra. Mindkét formánál – bár eltérő mértékben – jelen van és érezteti hatását a gazdasági korlát, hiszen a mai gazdálkodási, elszámolási rendszer feltételezi a tevékenységek gazdaságosságát.

A gazdasági társaságok gazdálkodásának alapja, a költségvetési formában pedig az éves finanszírozás jelentős tényezője a bevétel, amelyről következmények nélkül nem mondhatnak le. *Fejes Imre* a nemzetközi szakirodalomra hivatkozva megjegyzi, hogy az elítéltek munkáltatása nem szervezhető meg üzleti alapon és ezt alá is támasztja megfelelő szempontokkal (alacsony iskolai végzettség, szakképzettség hiánya, fluktuáció stb.).

A gazdasági társaságok üzleti alapon vajon tudnak-e a piac valóságos szereplői lenni? Olyan társaságokról van szó, amelyek állami feladatokat látnak el. A feladat jellegéből, jellemzőjéből adódóan kénytelenek olyan munkaerőt foglalkoztatni, amelynek a korlátai, lehetőségei ismertek.

A munkaerő munkáltatására létrehozott egységek tömeges foglalkoztatásra épültek, nagyságuk, a végzett munka és az előállított termékek köre miatt rendkívül rugalmatlanok. A centralizált irányítás, a beszerzési, termelési, értékesítési szervezet megkötéseitől felszabadított piac és annak változásai nem képesek tolerálni hosszú távon az itt folyó tevékenység alacsonyabb hatékonyságát, a létszám, a ter-

melt mennyiség és minőség hullámzását, a működési, működtetési nehézségeket (lásd az irányítás és a kapcsolatrendszer rendezetlenségét).

Ha pedig a piaci viszonyoknak, igényeknek nem felelnek meg, a gazdaságosságuk azonnal megkérdőjelezhető. A gazdasági társaságok tevékenységének viszont vitathatatlan pozitívuma, hogy a mai létszámviszonyok mellett teljes mértékben leköti, dolgoztatja a fogvatartottakat. Előnye továbbá, hogy ellenőrzött tevékenység, ahol a bv. szabályokban meghatározott fogvatartotti jogok és köteleességek érvényesíthetők. De vajon a társaságoknál végzett munka milyen képzettséget ad és ezek a szakmák mennyire piacképesek?

A fogvatartottak általában egyes részfeladatokat látnak el, így az ismereteik korlátozottak. Ha a tevékenységet valamilyen szakirányú képzéssel kötnénk össze, javulhatna a végzett munka hatékonysága, szélesednének a fogvatartott szakmai ismeretei. Nagyon leegyszerűsítve: szabadulása után akkor hasznosíthatja a végzett munka tapasztalatait, ha nem csupán elvégzi azt, amit rábíznak, hanem tudja is, mit, miért csinál. A munkafolyamatokba épült szakirányú képzés a jelenlegi szűkös létszám mellett a társaságok számára kötelező rosszként jelenik meg, ezért több esetben így is kezelik, mivel a képzés elméleti részével töltött idő nekik munkaidő-kiesés. Itt tehát a társaságok gazdasági szempontjai eltávolodnak a társadalmi szempontoktól.

A másik jelentős terület a költségvetési munkáltatás, amelyen belül számos foglalkoztatási mód van. Az intézetfenntartásnál jelentősek a szabad munkaidő és a gépkapacitás kihasználására kötött szolgáltatási szerződések, mivel a munkaidő tartalmas

kitöltése mellett a fix költségek megosztásával a saját részre végzett munka is gazdaságosabb, és az intézeteknek árbevétel hoz.

A bér munka-szerződések alapján külső megrendelőnek, annak gépein, az ő szerződései alapján végeznek termelőmunkát az intézet területén vagy – esetenként – a megrendelő telephelyén. A külső megrendelő gépein végzett munka előnye, hogy az intézet részéről jelentős befektetést nem igényel, ugyanakkor piacképes terméket állít elő, ezenkívül a fogvatartottak civil normafeltételek között, civil munkavezetők technológiai irányításával dolgoznak.

A egymás mellett párhuzamosan működő munkáltatási formákkal kapcsolatban gondot okoz a meglévő fogvatartotti létszám elosztása és a gazdasági társaságok, valamint a költségvetésben foglalkoztatottak *munkadíja közötti jelentős eltérés*. A költségvetésben foglalkoztatottak száma ugyan évről évre csökken, ennek ellenére az intézetfenntartásban dolgozók létszámát célszerű lenne felülvizsgálni. Több intézetben a létszámadatokból kitűnik, hogy nem csupán a napi karbantartási munkák elvégzéséhez szükséges létszámot foglalkoztatják, hanem egyes nagyobb felújítási, beruházási munkákra is „tartalékolnak” (elsősorban a szakmailag kvalifikáltabb elítéltekről van szó), tovább növelve ezzel a gazdasági társaságok létszámhiányát. A díjazásra rendelkezésre álló keret kötött, így jelentős, folyamatos, évenkénti emelésére nincs reális esély.

A fogvatartottak közel egynegyede *előzetesen letartóztatott*, így az ő foglalkoztatásuk sem elhanyagolható a bv. számára, különösen, ha figyelembe vesszük a hosszú előzetesben töltött időt. Ez elegendő lenne arra, hogy valamilyen, kevesebb gyakor-

lottságot és szakértelmet igénylő munkát elvégezzenek, ha ez a büntetőeljárás lefolytatásával összeegyeztethető, különösen a nem jogerős elítélteknél. Ez a lehetőség a külső megrendelővel kötött szerződéses munkáltatás formájában számukra megteremthető. Tevékenységük egyrészt oldja az ilyen esetekben tapasztalható feszültséget, másrészt a napi ellátmányukat kiegészíthetik, csökkentve ezzel nincstelenné válásuk esélyét.

A folyamatos munkavégzéssel kapcsolatos szakirányú képzés mellett működik egy külön képzési rendszer is. Ennek nem lehet célja az, hogy csupán a szakképesítéssel rendelkezők statisztikáját javítsa, hanem lehetőleg „piacképes” ismereteket kell nyújtania. Az ilyen irányú munkának korlátja – mint arra a cikk is utal – a bekerülők rendkívül alacsony iskolai végzettsége, valamint a munkavégzés után kapott díjazás „kiesése”.

A kiút keresés jegyében a cikk bemutat néhány külföldi foglalkoztatási formát, lehetőséget. Egyetértek azzal, hogy ezek a mai magyar büntetés-végrehajtásba egy az egyben nem ültethetők át, de a tanulságokat, tapasztalatokat mindenképpen hasznosítani lehetne és kellene. Ezek kialakításához ugyanis más technikai színvonalon kiépült börtönrendszer és jobb anyagiak szükségesek.

A gazdasági társaságok esetében valóban járható útnak tűnik a cikkben felvázolt, állami feladatok ellátására történő hosszabb távú berendezkedés. A szükséges technológiai feltételek fejlesztésének, a termékszerkezet átalakításának – az ehhez elengedhetetlen állami támogatás – hiányában célszerűbb lenne kiszélesíteni a saját ellátások, szolgáltatások és a kincstári megrendelések teljesítésének körét. Mivel a társaságok álla-

mi feladatot látnak el, így egy lehetséges megoldásként kezdeményezni kellene, hogy az állam egyes termékek előállítására, szolgáltatások elvégzésére a gazdasági társaságoknak monopóliumot adjon.

Meg gondolandónak ítélem a külső tőke hasznosításának lehetőségét. Külső befektetővel közös társaságot lehetne alapítani, új piacok nyitására és egy rugalmasabb forma kialakítására. A forma előnye, hogy az állam részéről jelentősen kisebb anyagi áldozattal működtethető, hosszabb távon életképes foglalkoztatási forma. Ebben a formában már „piacképesebb” szakirányú képzettséget adhatnánk, civil körülmények és normák alapján.

Ez a forma vonzóvá tehető a befektetők számára, ugyanis a fogvatartottak foglalkoztatásából adódó többletköltségek jelentős részét az állami költségvetés átvállalja, a fogvatartottakat „nyomott” munkadíjjal kapja és a büntetés-végrehajtás, valamint a kincstár ellátásából is részesedhet. Kialakítható olyan forma is, ahol a külső befektetők bérlik a társaságok helyiségeit, a munkaerőt, a teljes termelési folyamat technológiai felügyeletét, ellátják és részt vállalnak a fogvatartottak szakirányú képzéséből.

Ez a forma napjainkban „kicsiben” már működik (Szombathely, Kecskemét) és egyben a megoldás lehetőségét kínálja a gazdasági társaságoknak is.

A költségvetési munkáltatásban működtetett foglalkoztatási formák napjainkban előremutatóbbak, de ki kell zárni annak lehetőségét – korrekt elszámolási rendszer kialakításával –, hogy a költségek egy részét a költségvetéssel „le lehessen nyeletni”.

Az intézetfenntartási munkáltatásban foglalkoztatott létszám racionalizálásához

körzetenként, régióként, felújító, beruházó egységeket lehetne működtetni, amelyeket a szakirányú képzési központokkal együtt hozhatnának létre. Az egységek elvégezhetnék a régió ilyen irányú feladatait – feleslegessé téve az intézetenkénti felújításra tartalékolt létszámot és a központi biztosítású eszközöket –, lehetővé tenné a gépek ésszerű kihasználását is, a felszabaduló létszámot pedig egyéb termelőmunkába lehetne beforgatni.

A költségvetésben foglalkoztatottak létszámának csökkentésével lehetőség lenne azok munkadíjának emelésére és az eddig külső kivitelezővel végeztetett munkák „házon belül” történő elvégzésére. A munkáltatótól független szakirányú képzés esetében teljesítményhez kötött ösztöndíj-rendszert kellene kidolgozni. Az ideálisan kialakítandó képzési központoknak alapvető akadályai vannak. Jelentősebb anyagi ráfordításra lenne szükség (tanműhelyek kialakítása).

A képzési központokban az egy-egy régióból érkezettek képzése folyna, az adott tájegységre jellemző civil foglalkoztatási lehetőségek figyelembevételével.

A büntetés-végrehajtás jelen elhelyezési lehetőségei mellett nem oldható meg, hogy mindenki a lakóhelyéhez legközelebb eső intézetben töltse büntetését.

Egyetértek azzal, hogy olyan forma, amely a ma működő összes egységre eredményesen alkalmazható lenne, jelenleg nincsen. Marad tehát a foglalkoztatás sokszínűsége. A büntetés-végrehajtás foglalkoztatási tevékenysége azonban még több meghatározó – és saját szemszögből jól védhető – tényező között örülődik és ez megmutatkozik hatékonyságában.

Tomsics József